יורדי הסירה: הקשר האחרון

גילוי טפח וכיסוי טפחיים

גרסה 1.02

© העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, תש"ף – 2020

אל"ם (דימ') דניאל רוזן

רקע

- **בשנת 1940 שררה בארץ חרדה של ממש – טבעת נאצית התהדקה סביבנו:**
  - גרמניה הנאצית בשיא כוחה. ארה"ב ובריה"מ "נייטרליות". צבאות גרמניה ואיטליה ניצבו בגבול מצרים – לוב; סוריה ולבנון בשליטת משטר וישי הפרו־נאצי; מהפכה פרו־גרמנית בעיראק (אפריל 1941).
- **היישוב בארץ והבריטים מצאו את עצמם באותו צד של המתרס, ונוצר שיתוף פעולה בין הסוכנות היהודית לבין גורמי צבא בריטיים, בעיקר מודיעיניים, שכונה 'השיתוף'.**
  - ה'שיתוף' החל עם Section D (Destruction) בשירות המודיעין החשאי הבריטי – SIS (Secret Intelligence Service/MI6), ומכאן הכינוי מפעל ד'. בשלהי 1940 רוכזה הפעילות הבריטית ב־SOE (Special Operations Executive – גוף חשאי תחת המיניסטריון למלחמה כלכלית).
- **ערב פלישת הבריטים ללבנון (שנדחתה ל־8 ביוני 1941) קיבלו על עצמם כוחות ה'הגנה' משימה נועזת – פשיטה דרך הים על תשלובת זיקוק הנפט בטריפולי, לבנון.**
- **כ"ג לוחמי 'הגנה' מנוסים שעברו קורס מודיעין וחבלה בגני התערוכה בתל אביב, בליווי קצין בריטי, הפליגו למבצע מחיפה ב־18 במאי 1941, בסירת המשטרה 'ארי הים'. עקבותיהם אבדו וגורלם לא נודע.**

דו"ח SOE, 2 מאי 1941

- *"שלושים וחמישה איש* [מה'ידידים' – Friends, כינוי חשאי לאנשי ה'הגנה'] *עברו אימונים אינטנסיביים בלחימה זעירה בתל אביב, וגם קיבלו אימון בימאות. אנשים אלה עברו הדרכה מרוכזת במשמעת קפדנית במשך תקופה של ארבעה חודשים...*
- *ייעשה בהם* [ב'ידידים'] *שימוש (היה ויהיה לנו זמן) להתקפות על שניים או שלושה יעדים חיוניים בסוריה, כאלה שגורמי הצבא קראו לנו לטפל בהם. יעדים אלה כוללים את בית הזיקוק בטריפולי....*
- *משימות אלה יהיו מסוכנות מאוד – יותר באופי של פעולה צבאית מאשר חבלה...."*

מקור: TNA HS 3/154

הסירה 'ארי הים' (Sea Lion)

©National Maritime Museum, Greenwich, London, N14232

- הושקה בשנת 1939 במספנות Thornycroft ליד לונדון.
- 18 מ' אורך, 3.6 מ' רוחב.
- מהירות עד 19.5 קשר.
- שני מנועי דיזל ומנוע עזר לאספקת חשמל.
- בשגרה ביצעה פטרול של שלושה או ארבעה ימים, עם צוות של ארבעה או חמישה איש.

בשירות משטרת החופים המנדטורית הותקן תורן על הסירה

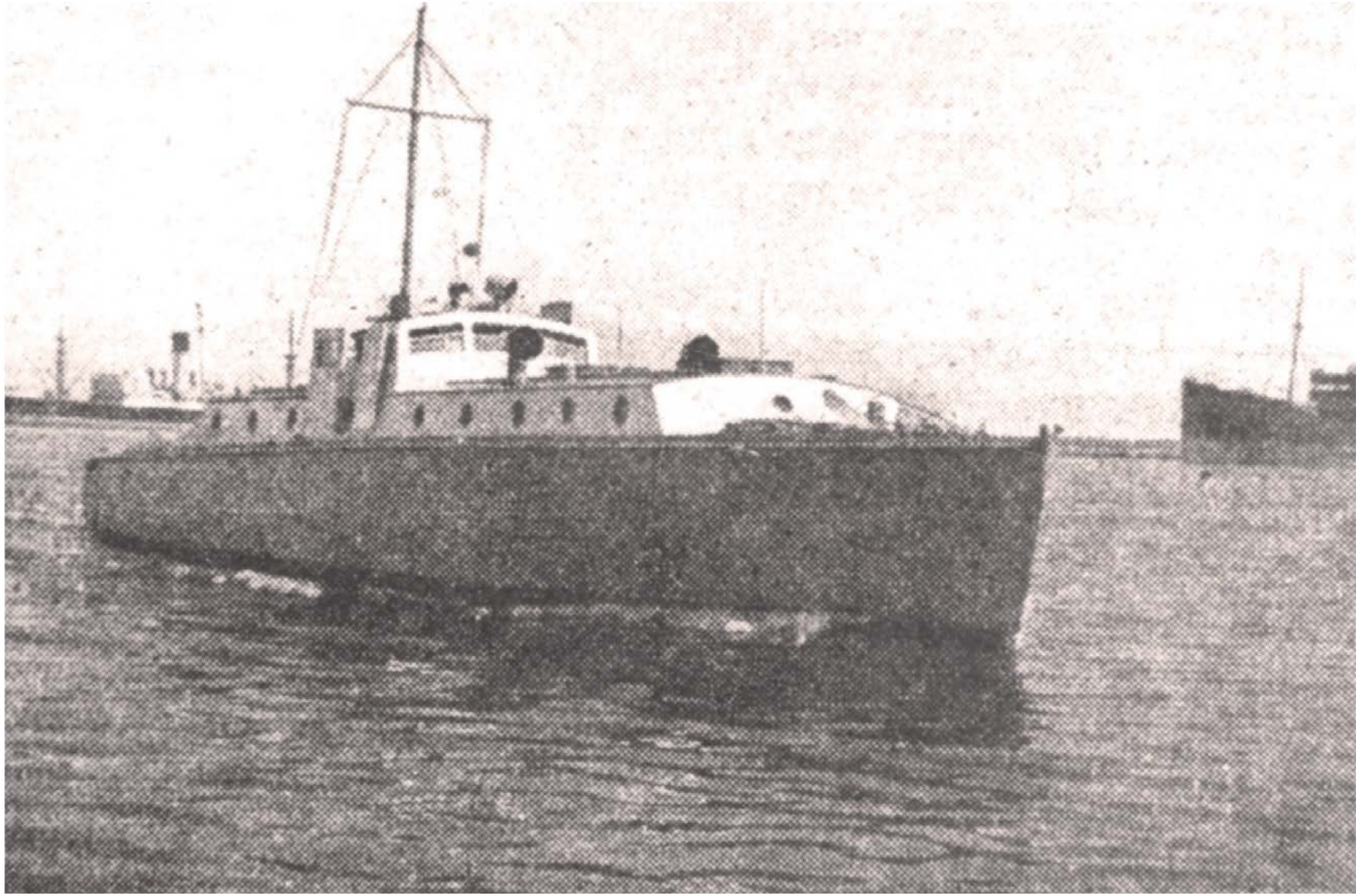

באדיבות ארכיון תולדות ה"הגנה", 4854

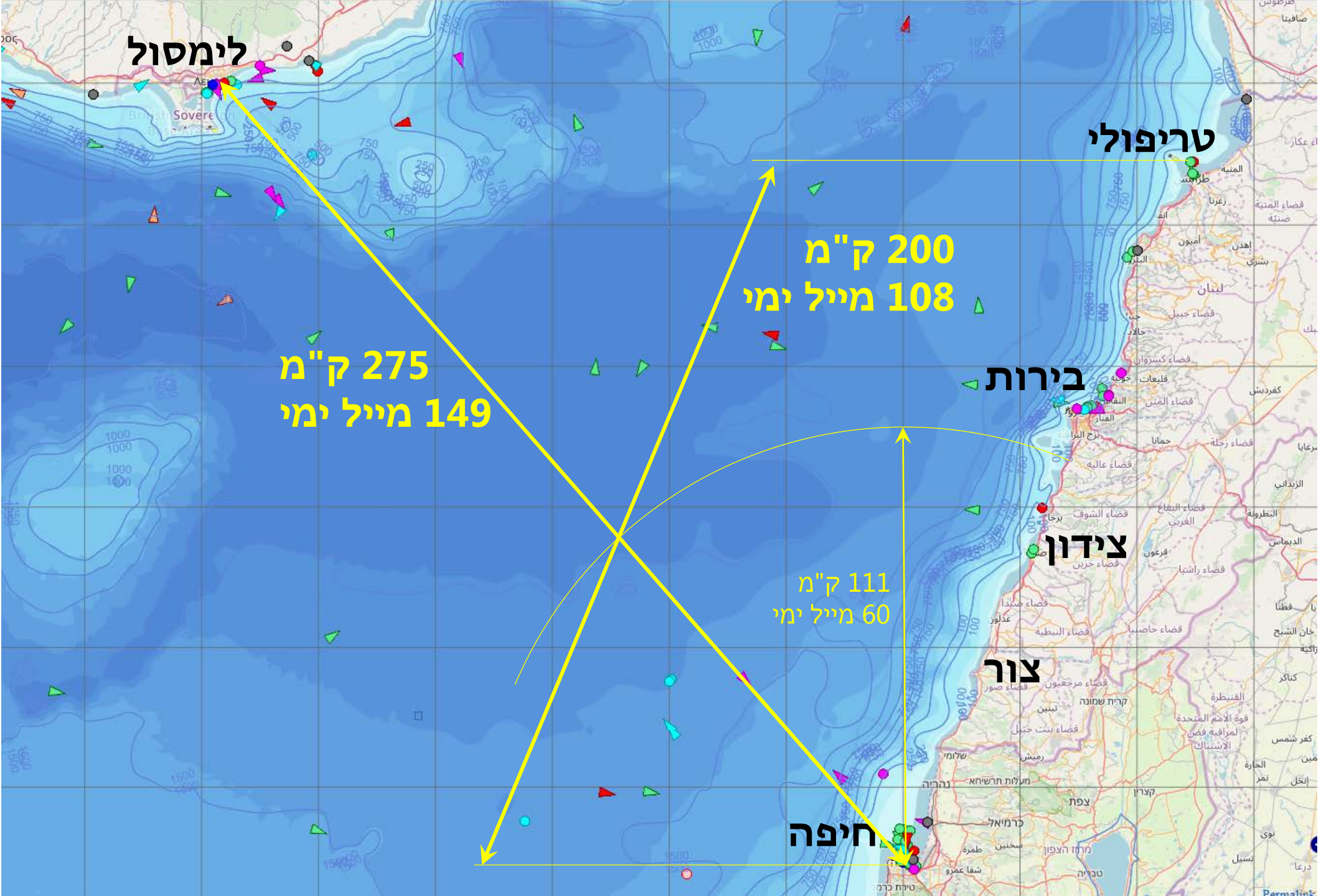

הזירה

באדיבות
openseamap.org

יורדי הסירה באימון בשפך הירקון

באדיבות
ארכיון תולדות ה"הגנה", 4561

קשר אלחוטי:
רקע טכני

הקשר לסירה

- **שירות הקשר סיפק אמצעים ל'שיתוף', אך תפעול הקשר לא היה באחריותו.**
  - כמחאה נגד העברת משאבי שירות הקשר למפעל ד' ('השיתוף') וניתוקם משירות הקשר התפטר שמחה אבן־זהר, ראש שירות הקשר, בפברואר 1941, וירחמיאל בלקין מונה במקומו, בנוסף לתפקידו כשליש צבאי לרמטכ"ל יעקב דורי.
- **הסירה יצאה למשימה עם משדר/מקלט 'מזוודה' מתוצרת ציוד הקשר:**
  - הציוד פעל בתחום התדרים 3.5 עד 7.5 מה"ץ.
  - משדר מורס מבוקר גביש עם שפופרת בודדת, בהספק 8 ווט.
  - מקלט ישיר עם שתי שפופרות, בעל רגישות נמוכה.
- **מקור הכח לציוד היה כנראה מצברי רכב (6 וולט), שאיפשרו 8 שעות עבודה**
  - שיטת העבודה המקובלת אז: תחנה בחוף מאזינה בקביעות. הסירה עולה לשידור לדקות ספורות רק בעת הצורך.
  - הסירה הקימה קשר מול תחנות בריטיות ומול תחנה שהותקנה בבית סולל בונה בחיפה.
    - בנוסף האזינה תחנה בתל אביב, שהופעלה בידי האלחוטן **יהודה שבח**.
  - בתחנות בחוף השתמשו במשדרים בהספק גבוה יותר ובמקלטים מסחריים.

'מזוודה'

המכשיר שבתמונה הוא דגם יותר מתקדם, שפעל ברשת הפלמ"ח, 'תמר'.

באדיבות אילן רוזנמן

- **מקלט/משדר מחתרתי.**
  - מבוסס על 3-4 שפופרות ריק.
- **תחום תדרים: ת"ג, 3 עד 6.5 מה"ץ.**
- **הספק שידור: 10 ווט.**
- **שידור מורס בלבד.**
- **13 x 27 x 45 ס"מ, 7.2 ק"ג.**
- **בתי המלאכה המחתרתיים של שירות הקשר ב'הגנה' ייצרו עד קום המדינה כ־500 מזוודות.**
  - בית המלאכה הראשי הוסתר בסוכנות 'פילקו' למכשירי רדיו ברח' אלנבי 54 בתל אביב.
  - בתי מלאכה באיטליה ובצרפת ייצרו מזוודות עבור ספינות מעפילים.

באדיבות העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב

ה'מזוודה' השתכללה עם השנים: הספק השידור הוגבר, נוספה שמיעה עצמית, נוספה גמישות לבחור בין גבישים ותדר בר שינוי

משדר חד־שפופרתי:

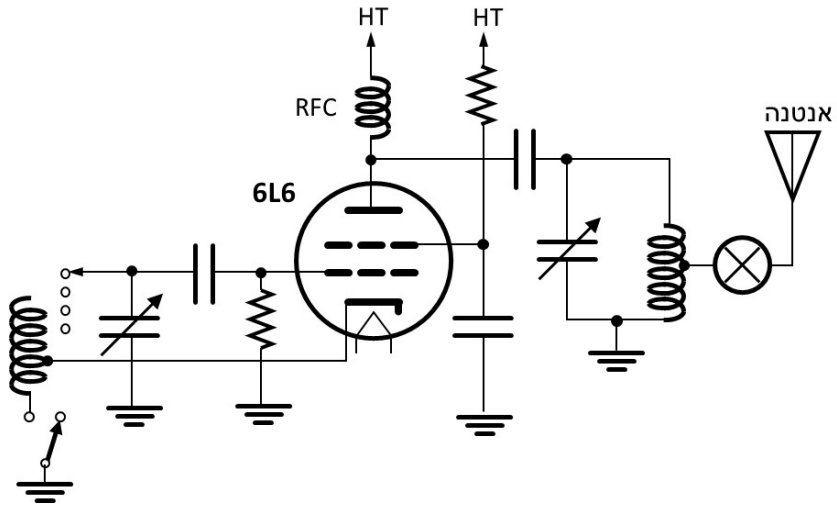

מקלט ישיר (רגנרטיבי):

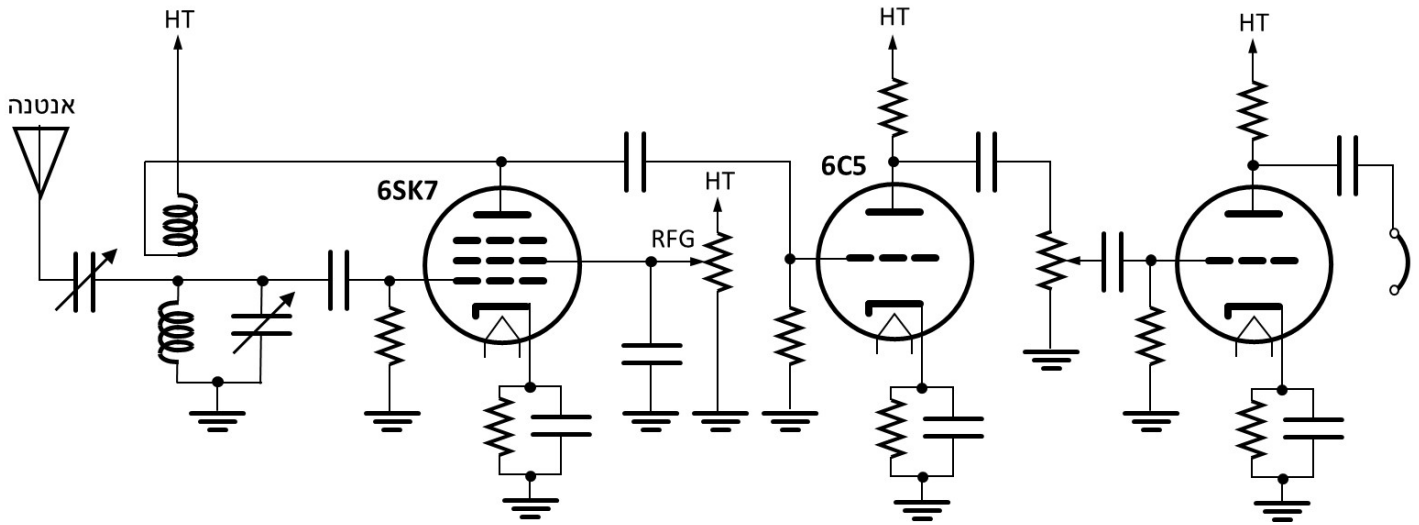

משדר
6V6

מקלט
6N7 ,6SK7

גביש קוורץ

- **משמש למתנד (Oscillator) לבקרת תדר בציוד אלקטרוני משנת 1921, ומשלהי שנות השלושים היה האמצעי המקובל לקביעת תדר במשדרים.**
- **מבוסס על גביש פיאזו־אלקטרי. מתח חשמלי המופעל על הגביש יוצר כוח מכני – ולחילופין, כוח מכני יוצר מתח חשמלי.**
  - הגבישים באותה התקופה התבססו על גביש טבעי, שנכרה בכמויות גדולות בברזיל (משנת 1950 משתמשים בגבישים סינטטיים), נחתך בזווית המתאימה ללוח זעיר (1.2 x 1.5 x 0.3 ס"מ) ונקבע בין שני לוחות מתכת, שהחזיקו אותו בארבעת פינותיו ובמרכזו, כך שיוכל לרטוט.
- **הגביש מתנהג כמעגל תהודה מדויק, בתדר הנקבע על פי המידות הפיזיות של הגביש.**

גבישים מודרניים זעירים, המשמשים במחשב, טבלט, טלפון סלולרי, שעון יד ועוד:

גביש FT-243, מהסוג בו השתמשו באותה עת:

על סיפון 'ארי הים'

באדיבות מוזיאון ההעפלה וחיל הים על שם דוד הכהן, חיפה

- **שתי אנטנות מתוחות מזרוע בקידמת התא לזרוע שעל התורן.**
- **כפי הנראה:**
  - אחת לרשת המשטרתית – 2,480 קה"ץ.
    - אות הקריאה של 'ארי הים': ZCA135.
  - שנייה לערוץ מצוקה ימי ברדיו־טלפון – 1,650 קה"ץ.
- **לאור הזמן הקצר מקבלת הסירה ועד ההפלגה, ניתן להניח כי במבצע נעשה שימוש באחת האנטנות הקיימות בסירה.**

קשר מצוקה בים

- **האמנה הבין־לאומית לבטיחות בים עוצבה בשנת 1914, אחרי טביעת ה'טיטניק'.**
  - International Convention for the Safety of Life at Sea - SOLAS
  - האמנה לא נכנסה לתוקף עקב מלחמת העולם הראשונה, וסוכמה שוב בוועידה בלונדון בשנת 1929.
  - בין היתר, אמנה זו חייבה ספינות נוסעים וספינות משא מעל גודל מסוים בהתקנת ציוד אלחוט וקיום משמרות האזנה קבועות.
- **תקנות הרדיו הבין־לאומיות (Radiocommunication Regulations), שסוכמו בוועידת מדריד בשנת 1932, קבעו ערוץ מצוקה בין־לאומי באיתות מורס בתדר 500 קה"ץ. בעדכון בוועידה בקהיר בשנת 1938 נוסף ערוץ מצוקה ברדיו־טלפון בתדר 1,650 קה"ץ.**
  - אמנות אלה חלו על פלשתינה(א"י), כמושבה בריטית (Dependent Territory).
- **'ארי הים', כסירת משטרה שהושקה בשנת 1939 ושפיטרלה דרך קבע בים ליד חופי הארץ, הייתה וודאי מצוידת בציוד רדיו־טלפון לערוץ המצוקה של כלי שייט בתדר 1,650 קה"ץ.**

קשר אלחוטי במבצע

האלחוטן בסירה: אפרים וימן, 1920-1941

- יליד שדלץ, פולין. עלה ארצה עם משפחתו.
- למד בבית ספר 'גאולה' בתל אביב. התגייס ל'הגנה' בשנת 1935. איש שירות הקשר.
- שירת כאלחוטן בגדוד נוטרי הרכבת והיה מדריך איתות בדרגת סמל ביחידת הנוטרים בעמק יזרעאל.
- הועבר ל'שיתוף' והשתתף בקורס בגני התערוכה.

מקור: משרד הבטחון, אתר ההנצחה לחללי מערכות ישראל

הקשר במבצע

- **הסירה הפליגה ממעגן חברת חשמל בחיפה ביום א', 18 במאי 1941, בשעה 0700.**
  - הסירה הייתה עמוסה לעייפה באנשים ובציוד. תנאי הים היו קשים, עם רוח מזרחית.
- **ככל הידוע לא הייתה פקודת מבצע בכתב.**
- **מסלול ההפלגה המתוכנן לא ידוע.**
- **לא ידוע מי ניהל את הקשר במבצע ולא מצוי עותק מהוראות הקשר.**
- **הסירה הקימה קשר עם הפלגתה.**
- **הקשר האחרון עם הסירה הוקם בשעה 1100, והתקבל השדר:**

  "Boat OK about 60 [Miles] **from Haifa."**
- **לא ידוע על קשר עם הסירה לאחר מכן.**

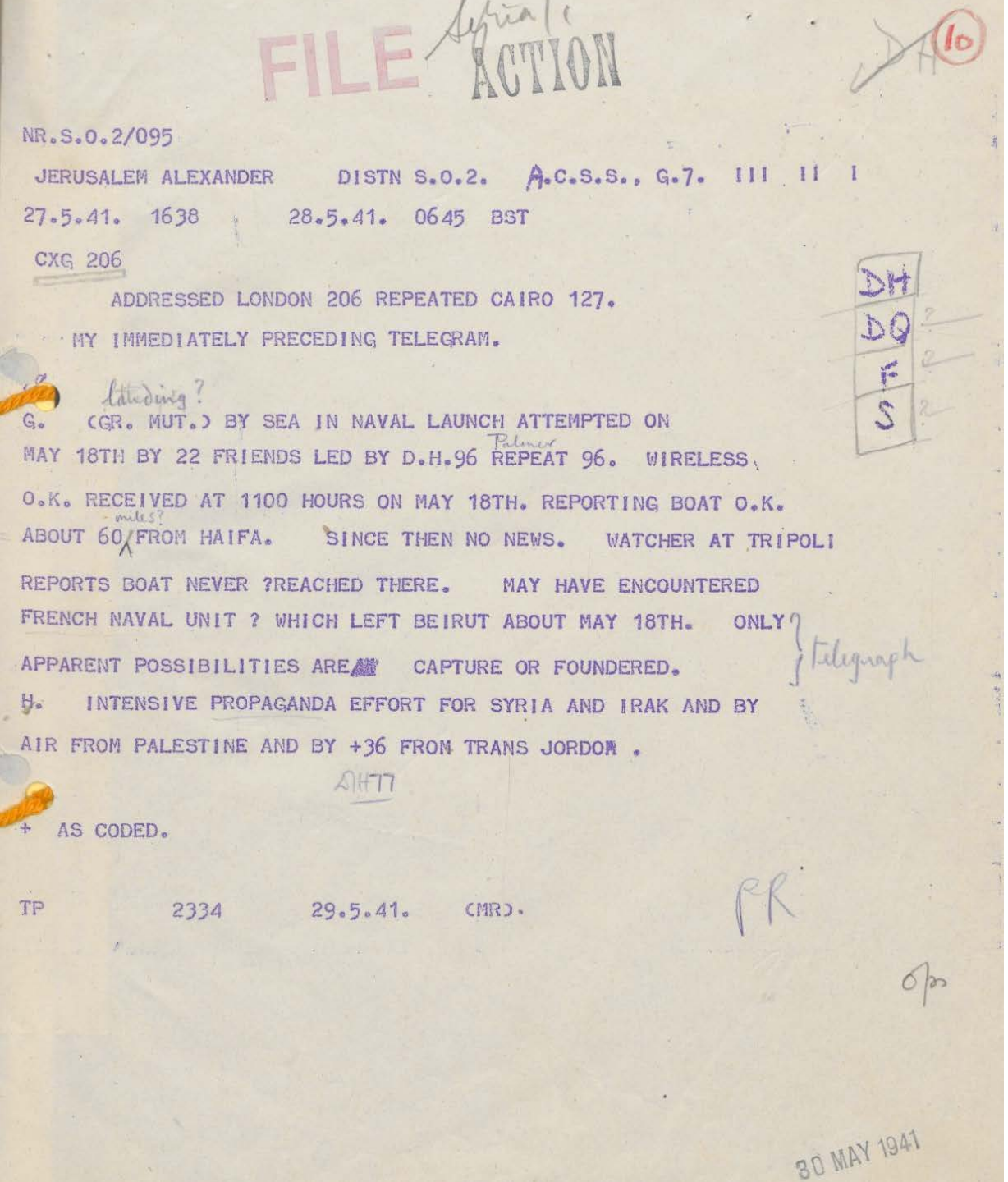
FILE Syria/ ACTION

10

NR.S.O.2/095

JERUSALEM ALEXANDER DISTN S.O.2. A.C.S.S., G.7. III II I

27.5.41. 1638 28.5.41. 0645 BST

CXG 206

ADDRESSED LONDON 206 REPEATED CAIRO 127.

MY IMMEDIATELY PRECEDING TELEGRAM.

G. (GR. MUT.) BY SEA IN NAVAL LAUNCH ATTEMPTED ON MAY 18TH BY 22 FRIENDS LED BY D.H.96 REPEAT 96. WIRELESS O.K. RECEIVED AT 1100 HOURS ON MAY 18TH. REPORTING BOAT O.K. ABOUT 60 FROM HAIFA. SINCE THEN NO NEWS. WATCHER AT TRIPOLI REPORTS BOAT NEVER REACHED THERE. MAY HAVE ENCOUNTERED FRENCH NAVAL UNIT ? WHICH LEFT BEIRUT ABOUT MAY 18TH. ONLY APPARENT POSSIBILITIES ARE CAPTURE OR FOUNDERED.

H. INTENSIVE PROPAGANDA EFFORT FOR SYRIA AND IRAK AND BY AIR FROM PALESTINE AND BY +36 FROM TRANS JORDON .

+ AS CODED.

TP 2334 29.5.41. (MR).

30 MAY 1941

דו"ח על הקשר האחרון

- נשלח ב־27 במאי 1941 בידי מייג'ור K. Alexander, ראש מחלקת המבצעים בנציגות SOE בירושלים, אל:
  - המבצעים המיוחדים של ה־SOE בלונדון (S.O.2).
  - סגן ראש ה־MI6 (A.C.S.S).

באדיבות TNA HS 3/211

תחזית התפשטות גלים, מאי 1941

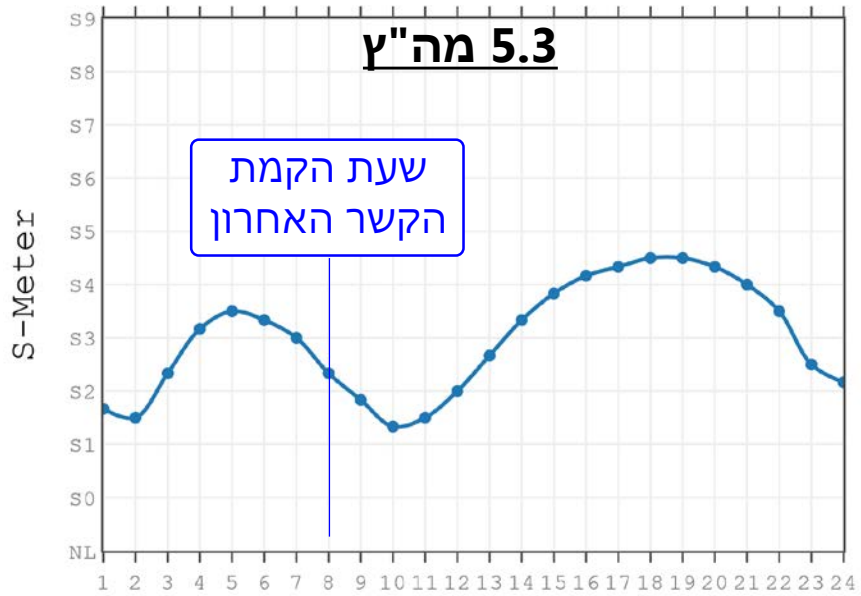

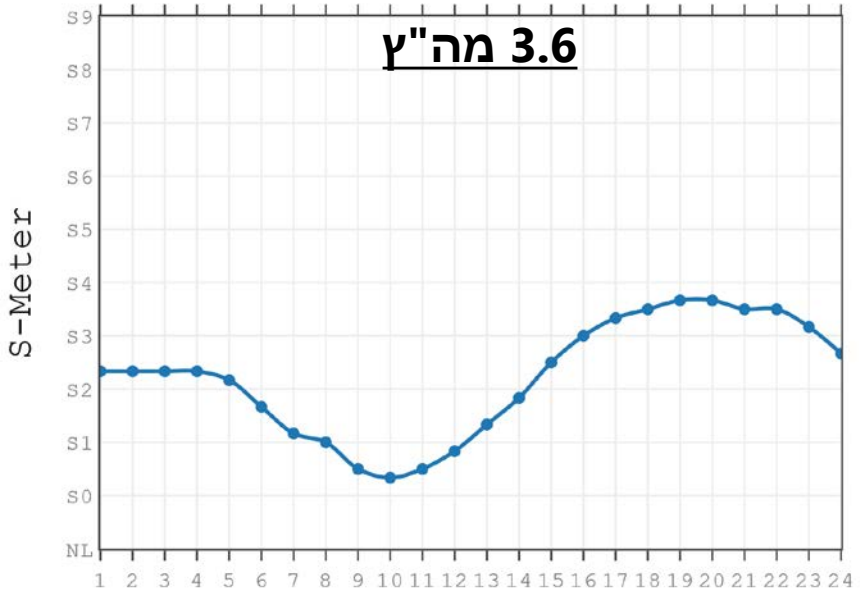

טווח של 60 מייל
(112 ק"מ)

- **SSN = 49**
- **משדר: 5 ווט**
- **אנטנה: אנכית, 7 מ'**
- **זמן: UTC**

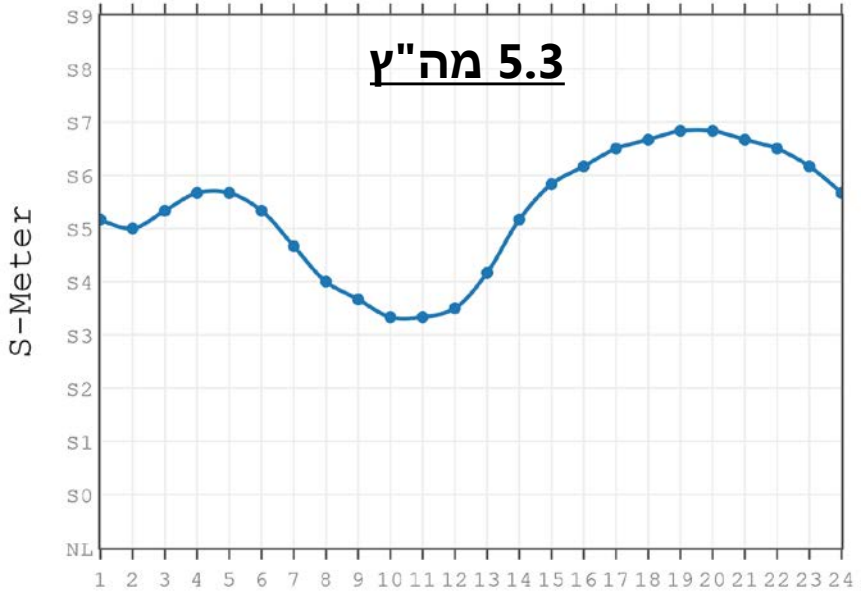

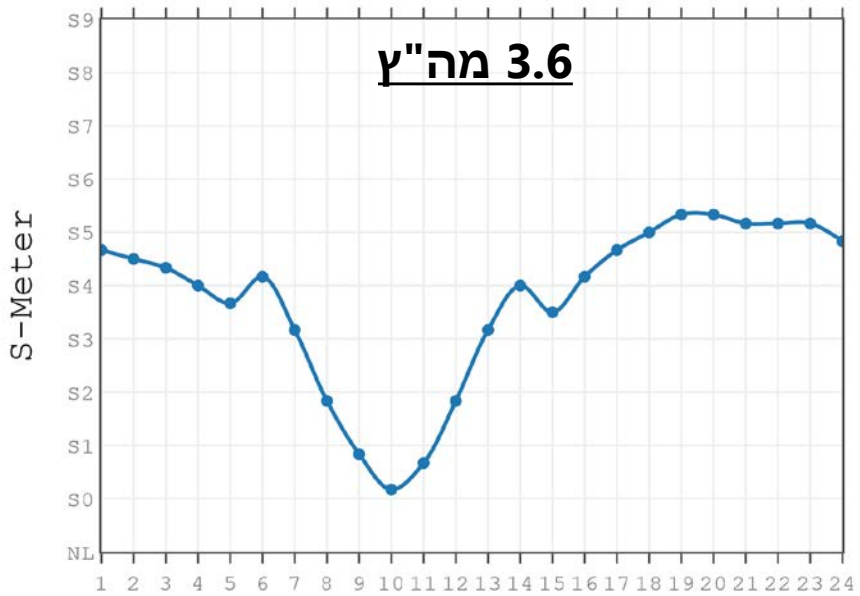

טווח של 145 מייל
(268 ק"מ)

הערכה: בזמן האירוע, הסירה הייתה בשטח מת

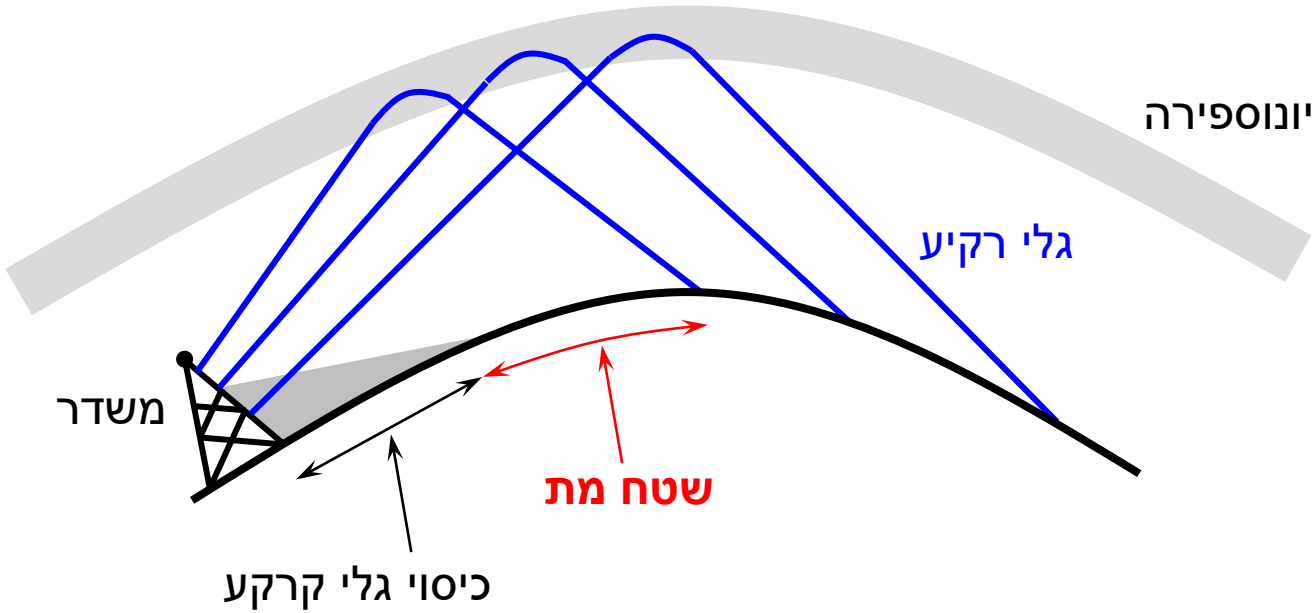

- שטח מת (Skip Zone) הוא האזור בו גלי הקרקע נחלשים, בעוד גלי הרקיע עדיין לא נקלטים
- הקשר האחרון התקיים בגלי קרקע
- כאשר הסירה התרחקה מחופי הארץ, קשר בגלי רקיע יכול היה להתחיל רק לאחר שקיעת החמה

אור חדש על התעלומה:

החיפוש המוטס

החיפוש המוטס

- **מטוס בלנהיים IV מטייסת (Squadron) 84 של חיל האוויר המלכותי המריא משדה התעופה עקיר (תל נוף) למשימת סיור, לחיפוש אחר הסירה, בבוקר ה־21 לחודש.**
  - לא אותרה פעילות בנושא בטייסות אחרות בארץ.
- **כך נרשם ביומן המבצעים של טייסת 84:**

Sgt. Bailey does recco for drifting motor boat off N. Palestinian coast

- **הדבר מעורר שאלות:**
  - מבצע חיפוש זה לא היה ידוע עד היום. הכיצד?
  - מה מלמד השימוש במונח drifting motor boat (ולא missing)?
  - האם החיפוש האווירי נעשה בעקבות קליטת קריאת מצוקה בערוץ המצוקה הימי?
- **לא אותר מידע נוסף.**

- **השורות ביומן המבצעים של טייסת 84 (TNA AIR 27/696/7):**

21793 Wt. 38505/3593 400,000 12/39—McC & Co—51-5638

SUMMARY OF EVENTS.

R.A.F. Form 540

See instructions for use of this form in K.R. and A.C.I., para. 2549, and War Manual, Pt. II., chapter XX., and notes in R.A.F. Pocket Book.

OPERATIONS RECORD BOOK

Page No. 1.

of (Unit or Formation) 84 Squadron, R.A.F., M.E.

No. of pages used for day

Place	Date	Time	Summary of Events	References to Appendices
	1941			
AQIR.	21.5.	A.M.	aircraft bombed and straffed RASHID aerodrome. P/O.Keble-White returned from EGYPT with spares.Sgt.Bailey does recco for drifting	-"-
HABBANIYA.	"	." .	motor boat off N.Palestinian coast. All our aircraft moved to "Y" landing ground.	-"-

- **אילוצי המלחמה הביאו לכך שפרטים נוספים לא צורפו ליומן:**

Ref.F. 765 A.

Owing to records being destroyed immediately prior to the evacuation from Greece, and to the fact that the squadron was required for operations inspite of lack of equipment and personnel, and also to the fact that there were three detachments operating simultaneously in three different countries, proper records not being kept by these detachments individually, it is impossible to compile accurately Forms 765 A. However all the detachments, at Aqir, H.4. and Habbaniya, were operating directly under their "Station Operations" during the months May and June. These Head - quarters should therefore possess records appertaining to operations and expenditures of S.A.A. and Bombs.

W.H.Russell.

Squadron Leader, Commanding,
No.84 Squadron, R.A.F., IRAQ

מטוסי בלנהיים IV מעל חוף סוריה, 1941

באדיבות
Imperial War Museum

סירה נסחפת בים (Drifting)

- **הפסקת פעולת מנועי דיזל בסירות היא אחת הסיבות המרכזיות לאובדן שליטה על סירות ולקריאות מצוקה בים, גם כיום.**
- **מנועי דיזל מתוחזקים כהלכה הם אמינים, אך יש מגוון רחב של תקלות אפשריות:**
  - סתימת דלק, דליפת אוויר, חימום יתר, ועוד.
- **בסירה עמוסה יתר על המידה, בים גבה־גלי, קיים סיכון נוסף: חדירת מים למנוע דרך צינור המפלט.**
  - החזרה לפעולה של מנוע דיזל אחרי חדירת מים דרך צינור המפלט היא תהליך מסובך וממושך.

סירה קטנה, עמוסה לעייפה: Shark, סירה אחות מאותו דגם, בנמל יפו, שוטרים בריטיים על סיפונה

סיכום

סיכום: הקשר האלחוטי לסירה

- **העדויות מצביעות על קשר אלחוטי תקין עם הסירה ביום ההפלגה.**
- **לא ידועה הסיבה להפעלת מטוס במשימת סיור לחיפוש אחר סירה 'נסחפת'.**
- **השערות:**
  - **הסירה שידרה קריאת מצוקה ברדיו־טלפון (MAYDAY) בערוץ המצוקה הימי, 1,650 קה"ץ, והדבר התניע חיפוש אווירי.**
    - מדוע לא הוקם קשר בערוץ הרדיו המבצעי שפעל ב־18 למאי? לא ידוע.
  - **הפעולה הייתה חשאית. הגורם שקלט את קריאת המצוקה וחיל האוויר המלכותי לא ידעו שהסירה במצוקה משתתפת במבצע של ה־SOE, ולכן לא דיווחו ל־SOE על מבצע החיפוש ותוצאותיו.**

גורל הסירה ואנשיה

- ד"ר משה עמי־עוז, בהשתתפותו של סא"ל (מיל') נרי אראלי, שני חברי צוות החקירה של משרד הביטחון לפרשה זו, פרסם מאמר – **אור חדש על פרשת כ"ד יורדי הסירה**, בתוך: **עלי זית וחרב: עמוד האש**, י"ב, ניר מן (עורך), כרמל והמרכז לחקר כוח המגן מיסודו של ישראל גלילי, תשי"ב–2012, עמ' 23-44. המאמר מנתח לפרטים את האירוע, מפריך השערות שונות על גורל הסירה ואנשיה ומגיע למסקנה הבאה:

בנסיבות אלו ניתן להסיק ש׳ארי הים׳ לא נקלעה לתקרית אש עם כוחות וישי ולא הגיעה לאזור טריפולי. הסירה לא נעלמה בדרכה ליעדה בגלל סיבות מבצעיות שקשורות לצרפתים, אלא בגלל תנאי השיט בים או בגלל תקלה בסירה או בחומר הנפץ הרב שנשאה עליה.

מסקנות

- **הסירה ואנשיה ירדו למצולות בטרם הגיעו ליעדם, ומאז לא נודע גורלם.**
  - עומס יתר ותנאי ים קשים מגדילים ההסתברות לתקלה בסירה.
  - החיפוש המוטס ב־21 במאי העלה חרס.
- **הסבר אפשרי לסיבה לחיפוש מוטס היא קריאת מצוקה בערוץ המצוקה הימי.**
  - החיפוש אחר סירה נסחפת (drifting) מלמד שהתקבל מידע על כך שמנועי הסירה חדלו לפעול.

אנדרטה לזכרו של יורד הסירה אריאל טמס (1941-1919), בית הכרם, ירושלים

בְּשַׁעֲרֵי הָאָרֶץ עָמַד כְּבָר הַצָּר.

יָצָא אֶל הַקֶּרֶב בְּנִי הַיָּקָר;

עַל הַמּוֹלֶדֶת הָלַךְ לְהָגֵן.

וַיִּפֹּל גִּבּוֹרִי, יַקִּיר לִי, הַבֵּן.

למידע נוסף

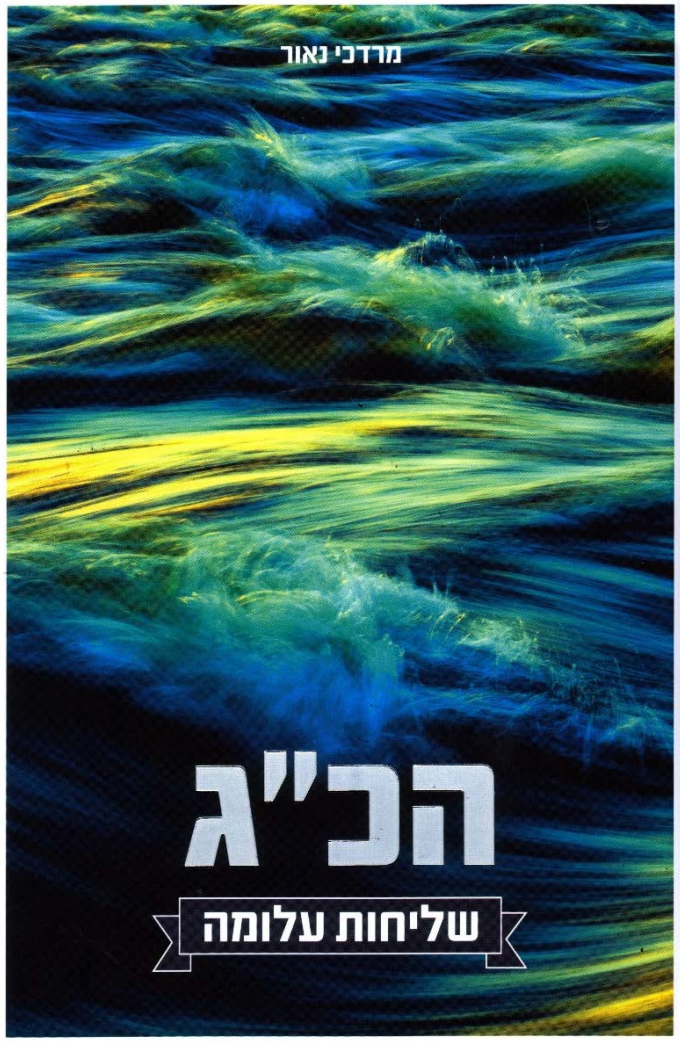

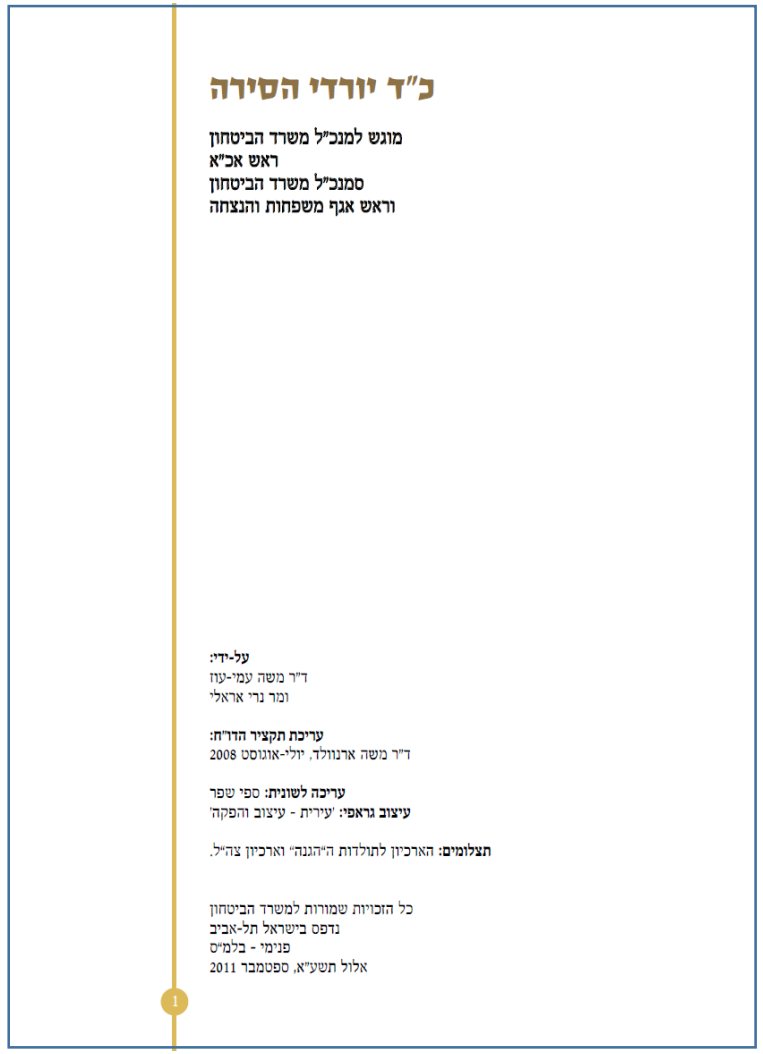

אתר העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב: www.amutakesher.org.il

אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי

הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ

בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי:

תהילים, ק"ב, ג'

© העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, יהוד־מונוסון, תש"ף – 2020

http://www.amutakesher.org.il